

УДК 342:95 (477)

СЕМЕНЮК О.Г., кандидат юридичних наук

КЛАСИФІКАЦІЯ ТАЄМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті висвітлено різні наукові погляди на класифікацію таємної інформації та здійснено пошук критеріїв її поділу на види, розкрито зміст поняття “конфіденційна інформація”.

Ключові слова: державна таємниця, комерційна таємниця, таємниця фізичної особи, конфіденційна інформація, інформація з обмеженим доступом, службова таємниця.

Аннотация. В статье отражены различные научные взгляды на классификацию секретной информации и осуществлен поиск критериев ее разделения на виды, раскрыто содержательные понятия “конфиденциальная информация”.

Ключевые слова: государственная тайна, коммерческая тайна, тайна физического лица, конфиденциальная информация, информация с ограниченным доступом, служебная тайна.

Summary: The article highlights different scientific approaches on classification of secret information and conducts a search of criteria of its separation on different kinds, develops the concept of “private information”.

Keywords: state secret, commercial secret, individual secret, private information, classified information, official secret.

Постановка проблеми. З’ясування сутності поняття таємниці неможливо без розгляду такого питання, як класифікація таємної інформації, яка має значну теоретичну та практичну значущість. Без чітких вихідних критеріїв та реальної оцінки параметрів інформації, що приховується, неможливо дати об’єктивну характеристику особливостям і конкретним різновидам таємниці, розробити такі заходи охорони, які були б адекватними ймовірній шкоді, нанесеній зацікавленому в її нерозповсюдженні суб’єкту в разі її розголошення або несанкціонованого доступу до неї.

Найважливішою особливістю будь-якої наукової класифікації, яка спирається на логічні операції аналізу та синтезу, поділу й узагальнення, є те, що вони неможливі без понятійного оформлення всіх процесів. Відповідно будь-яка класифікація об’єктів дійсності потребує лексичних заходів, а не рідко і виражається за їх допомогою. Класифікація юридичних понять здійснюється в спеціальних лексичних одиницях – термінах, що вживаються у тій чи іншій галузі права. Іншими словами, як слушно зауважує Т. Подорожна, юридичне поняття лише тоді стає досягнення думки законодавця, коли воно будь-яким чином матеріально виражене: або за допомогою терміна – словесної номінативної одиниці; або за допомогою дефініції – певним чином побудованої фрази [1, с. 79]. Вважається, що саме термін називає поняття та констатується за допомогою дефініції. Проте в дефініції виражається та визначається логічна операція, в процесі якої розкривається зміст поняття, що дозволяє формулювати критерії відмежування одного об’єкта від інших, а також специфічні способи його побудови та функціонування.

Саме з огляду на вказані обставини, А. Алексєнцев, В. Баскаков, Ю. Капіца, Б. Кормич, О. Кулініч, В. Ліпкан, В. Лопатін, А. Марущак, І. Петрухін, А. Фат’янова та інші науковці у своїх працях, присвячених інформаційній безпеці, посилену увагу приділяють класифікації таємної інформації та виокремленні її видів. Складність окресленої проблеми зумовлює потребу у продовженні таких досліджень, в тому числі, у рамках цієї наукової статті.

Метою статті є дослідження різних наукових поглядів на класифікацію таємної інформації та пошук власних критеріїв її поділу на види.

Виклад основного матеріалу. Насамперед розглянемо позицію прихильників теорії інформаційної революції американців Р. Кохане та Дж. Ная, які поділяють всю інформацію, що обертається в сучасному світі, на три види: вільну, комерційну та стратегічну інформації [2].

Якщо не брати до уваги вільну інформацію, до якої науковці відносять таку, що поширюється безкоштовно, без будь-якої матеріальної компенсації (телебачення, радіомовлення, політична реклама, різного роду інформаційні акції, вільна інформація, розміщена в мережі Інтернет тощо), то таємна інформація поділяється на комерційну та стратегічну. При цьому під комерційною мається на увазі інформація, що виробляється з метою отримання прибутку у вигляді компенсації за її використання іншими, а під стратегічною розуміється інформація, що безпосередньо пов'язана з діяльністю держави, головною характеристикою якої є специфічний режим її збирання, виробництва, зберігання та використання, а саме – режим таємності, який забезпечується силою державного примусу [3, с. 42-45].

На нашу думку, такий видовий розподіл таємниці не відповідає науковим вимогам ділення понять.

Так, за допомогою визначення поняття розкривається його зміст, а за допомогою поділу – його обсяг. Поділ поняття – це логічна операція, що дозволяє за допомогою вибраної ознаки розподілити обсяг ділимого поняття на ряд членів (підмножин). При поділі поняття його обсяг розкривається шляхом перерахування його видів (складових).

Водночас, у запропонованому цими науковцями поділі залишається за межами таємної інформації такий її вид, як таємниця фізичної особи, яка не охоплюється поняттями комерційної та стратегічної інформації. В даному випадку порушено правило співрозмірності ділення, згідно з яким сума обсягів видових понять має дорівнювати обсягу ділимого (родового) поняття.

В. Лопатін пропонує умовно поділити таємниці на наступні групи: комерційну таємницю, банківську таємницю, професійну таємницю, персональні дані та службову таємницю [4]. Проте такий поділ поняття таємниці також не можна вважати беззаперечним. За правилом поділу поняття члени ділення повинні виключати один одного, тобто не повинні мати загальних елементів (перетинатися), оскільки якщо поділ здійснюється не за однією підставою, то члени ділення не виключатимуть один одного. Професійна таємниця є більш загальним поняттям та безпосередньо включає в себе комерційну, банківську та службову таємниці. Тобто ці поняття співвідносяться між собою як загальне та конкретне і не можуть бути співставленні в одному ряду як окремі його різновиди.

І. Петрухін в основу всіх видів таємниць покладає особисту таємницю, а інші види таємниць об'єднує під одним поняттям професійної таємниці, до якої відносить: лікарську, адвокатську, банківську, комерційну, нотаріальну, журналістську, релігійну таємниці, таємницю запису актів громадянського стану, таємницю усиновлення [5, с. 15].

У представлених класифікаціях звертає на себе увагу бажання науковців виокремити “професійну” таємницю, під якою ними розуміється таємна інформація, що стала відомою під час виконання професійних або службових обов'язків. Але чужа таємниця, що стала надбанням лікаря, адвоката, нотаріуса та інших осіб внаслідок виконання ними професійних або службових обов'язків утворює, на наше переконання, конфіденційну інформацію. Зазначена особливість визначає специфіку як суб'єктивного

складу і змісту, так і специфіку підстав виникнення правового режиму конфіденційної інформації щодо конкретних відомостей таємного характеру про фізичних або юридичних осіб із метою забезпечення реалізації і захисту їх прав і законних інтересів.

Конфіденційна інформація визначається не змістом конкретних відомостей, а їх наявністю у віданні визначених законом суб'єктів інформаційних відносин внаслідок виконання покладених на них функцій (службових або професійних повноважень). Тобто йдеться про підміну понять, так як конфіденційна інформація не утворює професійну таємницю. Ці поняття не є тотожними.

Професійна таємниця – це інформація, за допомогою якої представник тієї чи іншої професії досягає більш швидкого або кращого результату своєї діяльності, що надає йому перевагу перед своїми колегами по “цеху”. Наприклад, професійною таємницею вважався склад лаку, яким Страдиварі покривав свої музичні інструменти. Тому термін “професійна таємниця” більш близький за своїм змістом до поняття “комерційна таємниця”.

Крім пошуку складових поняття таємниці дослідники пропонують різноманітні підходи та критерії класифікації цього явища.

Класифікація є різновидом поділу поняття та представляє вид послідовного поділу й утворює розгорнуту систему, в якій кожний її член (вид) поділяється на підвиди тощо.

Так, А. Фатьянов пропонує класифікувати всі таємниці за наступними критеріями:

- за характером, змістом відомостей, що до них відносяться;
- за кількість суб'єктів, у розпорядженні яких перебувають такі відомості, та від яких вони приховуються;
- за принципом первинності та вторинності систем обмеження доступу до інформації [6, с. 47-48].

На нашу думку, таку класифікацію не можна вважати досконалою, так як не зрозуміло, яким чином застосовувати запропоновані критерії та яке практичне значення матиме такий поділ. Наприклад, при класифікації державної таємниці за кількістю суб'єктів, у розпорядженні яких перебувають такі відомості, ще можна підрахувати кількість секретноносіїв у державі і навіть розмежувати їх за формою допуску, але вирахувати кількість суб'єктів, від яких вони приховуються, навряд чи можливо з огляду на те, що допуск та доступ до такої інформації обмежено всім громадянам як України, так і іноземцям, які його не отримали в установленому порядку.

О. Кулініч пропонує класифікувати таємну інформацію за способом її придбання. За цим критерієм вона поділяється на таємниці, придбані на підставі цивільно-правового договору та отримані під час здійснення професійної діяльності [7]. Такий критерій розподілу підтримують В. Ліпкан та В. Баскаков, але, зауважуючи на дискусійність питання щодо виокремлення видів інформації за цим критерієм, пропонують здійснювати поділ таємної інформації на придбану безоплатно та придбану за гроші [8, с. 97].

Як вважається, така класифікація не є універсальною, тобто такою, що може бути застосована для всіх видів таємниць. Якщо поділ таємної інформації на таку, що придбана на підставі цивільно-правового договору або отримана під час здійснення професійної діяльності, а також придбану безоплатно чи за гроші, ще прийнятний при класифікації комерційної таємниці, то для таємниці фізичної особи та державної таємниці він не має жодного сенсу.

Свою класифікацію таємниць пропонує нам і законодавець. Відповідно до Закону України “Про інформацію” будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена

законом до інформації з обмеженим доступом. Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація (статті 20, 21) [9].

Цей закон не розкриває змісту понять, які складають інформацію з обмеженим доступом. Їх тлумачення дається у Законі України “Про доступ до публічної інформації”, відповідно до якого конфіденційна інформація – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб’єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов (стаття 7). Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю слідства та іншу передбачену законом таємницю (стаття 8). До службової може належати така інформація:

1) що міститься в документах суб’єктів владних повноважень, які становлять внутрішню службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов’язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень;

2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці (стаття 9) [10].

Згідно з наведеним у цьому Законі визначенні, єдиним критерієм віднесення інформації до конфіденційної – це можливість її розповсюдження лише за згодою фізичної або юридичної особи та на умовах, що ними визначені. Але такий критерій віднесення інформації до конфіденційної має дуже складне практичне застосування.

Ю. Капіца з цього приводу зазначає, що незрозуміло, як буде визначатися режим конфіденційності інформації (наприклад, інформація про приватне життя), у разі коли така інформація не розповсюджується або у випадку розповсюдження не обумовлюється її конфіденційність [11, с. 119].

Зважаючи на відсутність обґрунтованого критерію віднесення інформації до конфіденційної, кожен із дослідників пропонує власне бачення змісту цього поняття, сприяючи його полісемії та синонімії.

Так, А. Алексєнцев до змісту конфіденційної інформації включає всю інформацію, що складає будь-яку таємницю [12, с. 44]. Розділяючи цю позицію, І. Зенін вважає, що конфіденційну інформацію також складає ноу-хау [13, с. 574].

Г. Андрощук до конфіденційної відносить інформацію ділового, виробничого, торгового та іншого характеру, що не підлягає розголошенню у зв’язку з її секретністю [14, с. 28].

З метою вироблення власного уявлення щодо змісту конфіденційної інформації розглянемо декілька визначень таємниць, закріплених у різних законодавчих актах.

Відповідно до ч. 1 ст. 22 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладанні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об’єднання, зміст порад, консультацій, роз’яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності” [15].

Згідно з Основами законодавства України про охорону праці, лікарською таємницею є інформація про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя громадянина (стаття 40) [16].

Банківську таємницю становить інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку [17].

Всі ці таємниці об'єднує те, що таємні відомості, які утворюють їх зміст, є таємницями фізичної або юридичної особи, які стали відомі стороннім особам внаслідок виконання ними службових або професійних обов'язків. Іншими словами – це чужа таємниця.

Конфіденційний [від лат. *confidential* – “довір'я”] трактується у сучасному словнику іншомовних слів як довірчий, секретний, який не підлягає розголошенню, публікації [18, с. 342]. Саме чужа таємниця, яка перебуває у віданні сторонніх осіб, яким вона стала відомою внаслідок виконання ними службових або професійних обов'язків, становить предмет та зміст конфіденційної інформації.

До того часу, поки таємна інформація не стала відомою сторонній особі, вона не може вважатися конфіденційною. Але і після того, як таємна інформація стала надбанням сторонньої особи і набула для неї статусу конфіденційної, для її власника вона залишається таємною інформацією. В такому разі одна й та саме інформація одночасно існує у статусі таємної інформації фізичної особи та статусі конфіденційної інформації.

Саме з цих міркувань хибною є пропозиція В. Ліпкана та В. Баскакова щодо поділу всієї таємної інформації на конфіденційну, до якої вони зараховують будь-яку інформацію з обмеженим доступом, що не має ознак державної таємниці, та таємну – будь-яку інформацію з обмеженим доступом, що має ознаки державної таємниці [8, с. 96]. Адже за межами запропонованого цими науковцями поділу таємної інформації залишається таємниця фізичної або юридичної особи.

Так як для сторонньої особи розголошення конфіденційної інформації безпосередньої шкоди не завдає, то збереження цих відомостей у таємниці забезпечується шляхом законодавчого встановлення юридичної відповідальності за її несанкціоноване (без погодження з її власником) розповсюдження. Лише розпорядження власною таємницею у будь-який спосіб не тягне юридичної відповідальності (санкцій). Іншими словами, збереження в таємниці прихованої інформації є правом, а не обов'язком для її власника, який не лише визначає можливі способи її використання, а й може припинити саме існування подібного режиму без будь-яких юридичних наслідків для себе.

Власник таємної інформації має право самостійно визначати спосіб та час її оприлюднення, необхідність її охорони, коло осіб, яким надається доступ до неї, вимагати від таких осіб, зберігати її у таємниці. Зі свого боку держава гарантує захист таємниці шляхом законодавчого закріплення права на таємницю, встановлює правила поведінки з такою інформацією та застосовує засоби впливу щодо порушників режиму конфіденційності інформації. Отже, якщо факт передачі таємної інформації сторонній особі мав місце, то така особа стає носієм вже не власних, а чужих відомостей, тому встановлення для цієї особи режиму конфіденційності інформації буде не правом, а обов'язком, за порушення якого наступає відповідальність за діючим законодавством.

З точки зору обов'язковості правил поведінки, встановлених правовим режимом конфіденційної інформації, представляється, що він імперативний для суб'єктів, яким ця інформація була передана або стала відомою (в силу закону, договору), і диспозитивний для суб'єктів, які цю інформацію надають і до яких вона відноситься.

Відносно терміну дії режиму конфіденційності повинне застосовуватися наступне правило: по терміну дії спеціальні правові режими інформації у більшій частині є безстроковими і тривають, поки існують стосунки, об'єктом яких є режимна інформація.

Таким чином, можна виділити наступні відмінні ознаки конфіденційної інформації:

- це таємна інформація про фізичну або юридичну особу, що перебуває у володінні сторонньої особи внаслідок виконання службових або професійних обов'язків;
- дійсна або потенційна цінність для власника;
- має довірчий характер і не підлягає розголошенню внаслідок можливості заподіяння шкоди її власнику;
- навмисна закритість (обмеженість доступу), регламентована та гарантована законодавством.

Кожна із зазначених ознак знаходиться в тісному зв'язку з іншими. Наявність вищевказаних ознак у сукупності характеризує ту чи іншу інформацію як конфіденційну. Відсутність будь-якої з них свідчить про неможливість надання відповідним відомостями статусу конфіденційних.

Конфіденційність не є чимось невід'ємним, властивим самій інформації в силу її природи, але конфіденційність інформації існує в силу закону або встановлюється вольовим рішенням уповноваженої на те особи на підставі закону.

Виходячи із сказаного, можна стверджувати, що конфіденційність інформації завжди вторинна, тому суб'єкт, якому передана інформація або стала відомою, зобов'язаний дотримуватися її конфіденційності і має право використати її тільки у встановлених законом цілях і передавати її, якщо це прямо передбачено в законі, і тільки тим особам, які визначені в законі, або з відома власника інформації.

Якщо таємна інформація про фізичну особу або комерційна таємниця стає відомою стороннім особам внаслідок виконання ними службових або професійних обов'язків, утворюється конфіденційна інформація, яка, в залежності від того, кому вона стала відомою, набуває статусу банківської, адвокатської, лікарської таємниць, таємниці сповіді, усиновлення, нотаріальних дій, листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Крім цього, конфіденційна інформація може також набути статусу слідчої таємниці або службової інформації.

Повертаючись до змісту таємної інформації у трактовці Закону України “Про доступ до публічної інформації” зазначимо, що до такого виду інформації, крім державної, законодавець відносить професійну, банківську таємницю, таємницю слідства та інші передбачені законом таємниці. Законодавець не розкриває змісту поняття “професійна таємниця”, тому під цим видом інформації може розумітися як конфіденційна інформація, так і комерційна таємниця. Не розкривається і зміст поняття “інші передбачені законом таємниці”, що не виключає повтору вже зазначених видів таємниць.

Віднесення до службової інформації відомостей, що були зібрані в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці, також не виключає, що до таких відомостей може потрапити інформація про приватне життя особи, комерційна таємниця та інша таємна інформація про фізичну або юридичну особу, внаслідок чого вона набуде статусу конфіденційної інформації.

Якщо підсумувати проведений нами аналіз класифікації інформації обмеженого доступу, визначеної Законом України “Про доступ до публічної інформації”, то можна стверджувати, що дана класифікація містить як порушення правил поділу понять, так і вибору підстав для класифікації.

Як вже зазначалось, за правилом логіки щодо співрозмірності ділення понять, сума обсягів його складових (видових понять) має дорівнювати обсягу ділимого (родового) поняття. В той же час, у представленій в цьому Законі класифікації інформації з обмеженим доступом всі її складові (таємна, конфіденційна та службова інформації) містять одні й ті ж саме види таємниць – конфіденційну інформацію, що призводить до появи зайвих членів поділу.

При класифікації дуже важливий вибір її підстав, так як різні підстави дають різні класифікації одного і того ж поняття. Як відомо, класифікація може здійснюватися за суттєвими та несуттєвими ознаками. Розподіл предмета по групах (класах) на підставі його суттєвих ознак дає уявлення про його якості на підставі приналежності до тієї чи іншої групи класифікації. Допоміжна класифікація на підставі несуттєвих ознак не дозволяє судити про якість предмета (терміна), а лише слугує для більш легкого його пошуку.

Допущене законодавцем порушення логічного взаємозв'язку при визначенні критеріїв, які слугують для розподілу різних систематизованих рядів інформації з обмеженим доступом, призвело до одночасної присутності окремих явищ цього поняття, зокрема конфіденційної інформації, у різних систематизованих рядах.

Висновки.

Ми вважаємо, що підґрунтям класифікації слід обирати основу, яка не просто вказує на відмінність одного виду таємниць від іншого, а дозволяє за несхожістю характеру засобів і методів, що застосовуються, а також мети кінцевого результату звести всю різноманітність підстав систематизації до необхідних і достатніх, які дадуть можливість розмежувати однопорядкові структурні утворення та дозволять побудувати ефективну роботу з охорони різних видів таємної інформації. При цьому, в основу класифікації таємної інформації має бути покладений суб'єкт, якому безпосередньо буде завдано шкоду внаслідок її несанкціонованого витоку (розголошення або втрати матеріальних носіїв такої інформації). Виходячи з цих критеріїв ми пропонуємо поділяти всю таємну інформацію на *таємницю фізичної особи, комерційну та державну таємницю*.

Використана література

1. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як засіб оптимізації правових режимів // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 10. – С. 79-81.
2. Johnston C.B. Global news access. The impact of new communications technologies. Westport : Praeger publishers, 1998. – P. 85.
3. Кормич Б.А. Інформаційна безпека : організаційно-правові основи : навч. посібник / Б.А. Кормич. – К. : Кондор, 2008. – 384 с.
4. Лопатин В.Н. Информационная безопасность России : человек, общество, государство / В.Н. Лопатин. – М. : Фонд “Университет”, 2000. – 428 с.
5. Петрухин И.Л. Личные тайны (человек и власть) / И.Л. Петрухин. – М. : Изд-во ИГП РАН, 1998. – 230с.
6. Фатьянов А.А. Правовое обеспечение безопасности информации в РФ : учебное пособие / А.А. Фатьянов – М. : Юрист, 2001. – 412 с.
7. Кулініч О.О. Інформація з обмеженим доступом як об'єкт цивільних відносин : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ольга Олексіївна Кулініч. – Одеса, 2006. – 200 с.
8. Ліпкан В.А. Адміністративно-правовий режим інформації з обмеженим доступом в Україні : монографія / В.А. Ліпкан, В.Ю.Баскаков ; за заг. ред. В.А. Ліпкана. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2013. – 344 с.

9. Про інформацію : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650.
10. Про доступ до публічної інформації : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 32. – Ст. 314.
11. Капіца Ю.М. Проблеми правової охорони комерційної таємниці, ноу-хау та конфіденційної інформації в праві України : реферативний огляд чинного законодавства України та практика його застосування / Ю.М. Капіца ; за ред. В.В. Цветкова, Є.Б. Кубко. – К. : Салком, 2000. – 296 с.
12. Алексенцев А.И. О классификации конфиденциальной информации по видам тайны // Безопасность информационных технологий. – 1999. – № 3. – С. 42-45.
13. Гражданское право : учеб. для студ. высш. учеб. заведений : в 2 т. ; отв. ред. проф. Е.А.Суханов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : БЕК,1998. – Т. 1. – 816 с.
14. Андрощук А. Секретна інформація як об’єкт правової охорони // Інтелектуальна власність. – 1999. – № 3-4. – С. 27-32.
15. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України // Голос України. – 2012. – № 148-149.
16. Основи законодавства України про охорону праці : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 49. – Ст. 668.
17. Про банки і банківську діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.
18. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів / Л.І. Нечволод. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. – 768 с.

~~~~~ * * * ~~~~~